

Zwemmen in Rhenen

Hens Dekker

Over het zwemmen in Rhenen in vroegere eeuwen is weinig bekend. Een eerste aanwijzing kwam van Romeinse geschiedschrijvers die de zwemkunst van de Batavieren, die in deze regio vanuit Hessen waren neergestreken, roemden. Dat was in het begin van onze jaartelling, maar om meer over het zwemmen gewaar te worden moeten we tot diep in de tweede helft van de negentiende eeuw wachten. Wel lezen we over drenkelingen zoals Johan van Brienen, die in 1782 in de gracht van kasteel Levendaal het leven liet. Of dat bij een zwempartijtje gebeurde of dat hij onvrijwillig in de gracht is terechtgekomen en verdronken, vermeldt de historie niet. We mogen aannemen dat er vroeger op warme dagen in de Rijn en in de Grift en wellicht op nog andere plaatsen in onze gemeente is gezwommen. Dat blijkt wel uit een besluit dat op 31 juli 1818 door het gemeentebestuur werd genomen. ‘Zedenbederf der jongelieden bij het zwemmen langs publieke wegen zal beboet worden met drie gulden of, als dit bedrag niet betaald wordt, met een dag gevangenisstraf’. Feit is ook dat in 1873 in de Rijn bij Rhenen, vlak bij het veerhuis, een drijvende badinrichting aanwezig was. Op een als bijlage opgenomen kaartje wordt de plaats van alle latere zwemplekken en zwembaden en ook van deze eerste badinrichting weergegeven.

Het eerste zwembad in Rhenen

Dit was een zogenaamde badinrichting in de Rijn, te zien op een oude rivierkaart die nog meer interessante details weergeeft zoals de Konings Boomgaard die bij het paleis van Frederik van de Palts hoorde.

Deze badinrichting is ook afgebeeld en wel op een prentbriefkaart die circa 1905 door Waiboer is uitgegeven. Met een loep is een in de rivier gelegen houten vlot met kleedgelegenheid te zien en aan weerszijden de loopgedeeltes waar vanaf een sprong in het water gewaagd kon worden. Om het geheel drijvende te houden werden meestal lege olievaten gebruikt. Elders zijn voor grotere inrichtingen ook wel betonnen bakken toegepast.. Het vlot werd met balken van de kant en met kabels op z'n plaats gehouden en het was via een loopplank te bereiken. Waarschijnlijk werd met in de rivierbodem gestoken palen en touw een gedeelte afgezet waarbinnen het zwemmen min of meer veilig was. 's Winters werd de inrichting uit het water gehaald of naar een beschutte plaats gesleept om beschadiging door kruierend ijs te voorkomen. In 1893 werd het bad tijdelijk gesloten omdat er in sommige plaatsen aan de Rijn melding was van cholera. Vervuiling van de rivier speelde toen verder nog nauwelijks een rol. Riviervissers waren volop actief

Een detail van een oude rivierkaart waarop de badinrichting in de Rijn is vermeld. Deze lag vlak bij de veerstoep, gemakkelijk bereikbaar voor plaatselijke zwemlustigen. (Coll. H.P. Deys)

De badinrichting is met enige moeite op deze enig bekende afbeelding te zien; het is het houten huisje met puntdak waarop vlaggetjes en met hekken rond het loopgedeelte.

Het Rijnbad bij het Lexkesveer in Wageningen. De zwemruimte was afgeschermd van de rivier en daardoor was het zwemmen er minder risicovol. Dames konden er 's morgens en heren 's middags terecht, de laatstgenoemden ook op zondagen

Het Rijnbad aan de Ingense kant van het veer waarvan inwoners van Elst via de pont gebruik konden maken

Per keer zwemmen moest in 1950, zoals uit deze advertentie blijkt, 30 cent betaald worden in het Rijnbad Nederrijn bij Elst

om zalmen of steuren te vangen. Wel klaagden in 1882 werkers aan de spoorbrug over de kwaliteit van het water, maar dat ging over het gebruik van water uit de Rijn om te drinken! Zij vroegen toestemming om een put te graven. Naatje Duis-van Zetten, de dochter van riviervisser Kas van Zetten, “de Stroper”, heeft in het rivierbad als badjuffrouw gediend, wat inhield dat zij de boel moest schoonhouden en voor droge handdoeken

moest zorgen. De familie van Zetten woonde onder aan de Rijnstraat en zij waren kennelijk met de, toch als gevaarlijk geachte rivier, vertrouwd. Het Rijnbad moet kort na 1905 gesloten zijn omdat het op prentbriefkaarten van de jaren daarna niet meer is te vinden.

Bijna elke plaats van enige betekenis aan de Rijn had in de negentiende en/of twintigste eeuw een eigen badinrichting, zoals stroomafwaarts Wijk bij Duurstede, Amerongen en Elst. De Elstenaren moesten wel de pont nemen om er te komen want, zoals op onderstaande prentbriefkaart uit 1932 is te zien, hun badinrichting lag aan de Ingense kant. Ook in dit geval betrof het weer een houten gebouwtje dat als kleedruimte moest dienen, drijvend in de Rijn. Veel klandizie hebben de badinrichtingen niet gehad omdat de modale man weinig trek had om te betalen, terwijl op meerdere plaatsen gratis kon worden gezwommen. In 1952 werd in de gemeenteraad gedebatteerd over de toekenning van 100 gulden subsidie maar korte tijd later werd het Rijnbad Nederrijn vermoedelijk vanwege vervuiling van het water gesloten.

Ook stroomopwaarts waren er Rijnbaden en wel in Arnhem, Renkum en Wageningen. Van het laatste bad bij het Lexkesveer zijn relatief veel afbeeldingen bekend. Het was ook een wat groter bad met veel kleedhokjes en een duikplank. G.W. van de Waal, de op het moment van schrijven 102-jaar oude Rhenenaar, heeft in 1919 op de zwemschool van het Wageningse bad zijn zwemdiploma gehaald. Er was al een Rijnbad in Wageningen in 1868. Het hierbij afgebeelde bad is gebombardeerd in 1944 en niet meer opgebouwd.

De Amerongsche Courant maakte in de vorige twee eeuwen bijna elk jaar wel melding van drenkelingen en angespoelde lijken. Dit was voor enige inwoners van Rhenen reden om in 1913 in het veerhuis te vergaderen ter bespreking van plannen voor oprichting van een “Bad en Zweminrichting”. Dat het er niet van is gekomen werd mogelijk veroorzaakt door het uitbreken van Wereldoorlog I. De schaarste aan voedsel en brandstof deed liefhebberijen op de prioriteitenlijst dalen,

ook al vond men toen dat er veilig gezwommen zou moeten kunnen worden. De stroming in de Rijn kon vroeger sterk zijn en rond de uiteinden van kribben draaikolken veroorzaken. De krant maakte ook regelmatig melding van de waterhoogte, die, totdat de sluizen bij Driel en Maurik werden gebouwd, erg kon variëren. Ouders verboden vaak het zwemmen in de verraderlijke Rijn, maar desondanks zijn er veel kinderen, meest jongens, verdronken.

Een populaire zwemplek in de Grift bij Veenendaal

Het zwemmen in het rustiger water van de Grift was minder riskant. Een bekende zwemplek was al voor de oorlog het “Trippie”, gelegen voorbij de laatste boerderij vanaf Veenendaal gerekend, tegenover het natuurgebied van de Bennekomse Meent. Veel jongens en meisjes uit de wijde omgeving hebben zichzelf daar het zwemmen aangeleerd, op z’n hondjes of met een zwemslag die naar later bleek de “zeemannslag” te heten, één der vijftig door de zwembond geregistreerde slagen. Het Trippie was vanaf de Bennekomse kant via een lang karrenpad langs het natuurgebied van de Meent te bereiken en vanaf de Veenendaalse kant eveneens via een onverhard pad langs de Grift, zo’n 200 meter na de boerderij van Hardeman. Nu ligt er een keurig fietspad dat binnenkort tot aan de Grebbe zal worden verlengd. Een groep Veenendalers wilde het zwemmen in de Grift wat

Het huisje van Hannes Hu, niet ver van het Egelmeer

dichter bij huis en professioneler gestalte geven. In 1920 werd aan het omleidingskanaal van de Grift, de Vaart zegt men in Veenendaal, ongeveer op de plaats waar nu het gemeentehuis staat, de Veenendaalsche Zweminrichting gebouwd. Maar de vervuiling van het Griftwater door onder andere riool- en afvalwater van fabrieken en de entreeprijs vormden een drempel voor bezoekers en daardoor ook voor een gunstige exploitatie. De opening van het Bergbad in 1933 betekende het einde van het zwembad in de Grift. Na verval in de navolgende jaren is het bad in de oorlog afgebroken. De Veenendalers waren al voor de oorlog op zoek naar goed zwemwater, wat in de nabijheid nauwelijks was te vinden. In het Egelmeer op het landgoed Prattenburg is wel gezwommen, maar dit water is door verlaging van de grondwaterstand te ondiep geworden. De naam is misleidend. Deze is niet afkomstig van egels maar van Aegil Marum, een naam die Romeinen er al aan gegeven zouden hebben en die Bloedzuigermeer betekent. Volgens de in de nabijheid wonende Hannes Bos, een kluisenaarstype met de bijnaam Hannes Hu, wemelde het er van die beestjes in het water, wat niet uitnodigde tot een zwempartijtje.

Enige notabelen besloten toen een stichting te vormen om juist over de gemeentegrens een zwembad te bouwen. Ook het voetbal op zondag en bioscoopvoorstellingen vonden net buiten Veenendaals grondgebied plaats. De gemeenteraad van het conservatieve Veenendaal zou namelijk nooit toestemming verlenen om gemengd en op zondag te zwemmen. Men hoopte dat het tolerantere Rhenen hiertegen geen bezwaar had.

Het Bergbad

De stichting wist snel voldoende kapitaal te vergaren, er werd grond aangekocht en in 1933 kon het Bergbad aan de oude Veenendaalsegrindweg door freule Van Asch van Wijk worden geopend. Tot hun leedwezen zagen de oprichters dat ook de gemeenteraad van Rhenen gemengd zwemmen nog wel toestond, maar gemengd zonnebaden en openstelling op zondag afkeurde. Jongens en meisjes rustte niet anders dan wel dicht bij elkaar maar gescheiden door hekwerk met elkaar te converseren. Voor badkostuums werd bepaald dat deze moesten voldoen aan de eisen van 'welgevoeglijkheid'.

Al in 1934 werd de Veenendaalse Zwem Club opgericht. Ene Ton van Dijk maakte in de jaren vijftig deel uit van het eerste waterpoloteam van VZC en hij was tevens assistent-badmeester. We komen Ton later in dit verhaal nogmaals tegen. Het meeste bezoek was afkomstig uit Veenendaal. Het was voor die tijd een goed en gezellig bad en op warme dagen kon het er erg druk zijn. Toch besloot het stichtingsbestuur in 1970 het zwembad voor het publiek te sluiten. Toen er een jongetje verdronk, bleek dat toezichthouders niet de vereiste diploma's hadden en ook dat het bad niet meer aan nieuwe normen van veiligheid en hygiëne voldeed. Het werd een camping. In

Opening van het Bergbad in 1933, waarvoor veel publiek was toegestroomd

1994 werd het oude bad gesloopt en vervangen door een kleiner modern zwembad voor de campinggasten. Ook inwoners van Rhenen hebben van het Bergbad gebruik gemaakt, maar zij zagen graag een dergelijk bad dicht bij de stad gerealiseerd. Voorlopig moest men het stellen met zwemmen in open water, met uitzondering van groepen die gebruik konden maken van de volgende grotere particuliere zwembaden.

Vijf particuliere zwembaden

Leerlingen en leiding van de kostschool het Lyceumhuis Remmerstein hadden de mogelijkheid om in de nabijheid te zwemmen. Ongeveer 200 meter schuin achter het voor de familie Philipse in 1913 gebouwde huis werd een zwembad aangelegd, dat circa 30 bij 15 meter mat. Het betonnen bad was via bospaden bereikbaar. Het ligt er nog steeds, weliswaar in vervallen toestand en vol met takken, bladeren en eendekroos.

Hetzelfde kan gezegd worden van een klein zwembad bij het Patershuis, ook wel De Hucht of Huize Fatima geheten. Dit bad van circa 12 bij 8 meter is in 1956 oorspronkelijk als bluswaterbassin ontworpen, maar de toentertijd in het landhuis wonende Paters van de Heilige Geest maakten er dankbaar een zwembad van. Het bad is nauwelijks in het bijna ondoordringbare struikgewas te ontdekken.

Op camping De Thijmse Berg werd in 1971 een zwembad gebouwd. Het bad werd vernieuwd in 1982. Het water kon voortaan ook worden verwarmd.

Een blik op het vervallen zwembad in het bos schuin achter Remmerstein

Tegenover Heimerstein staat op de heuvel een villa die daar voor Kees Leccius de Ridder is gebouwd. De latere eigenaar, de heer Veenendaal die directeur was van de Recticel, liet een binnenbad van 16 bij 9 meter bij zijn huis aanleggen. Toen hij het geheel in de jaren zeventig aan Heimerstein verkocht, opende dat voor de bewoners de mogelijkheid om op loopafstand het zwemmen onder de knie te krijgen. Wim Vlak geeft nu al zo'n 32 jaar in het in 1993 gemoderniseerde bad les, ook aan jongeren uit de omgeving.

Verscheidene inwoners van Rhenen kunnen over hun eigen buiten- of binnenbad beschikken. In één van de gebouwen van Rhenendaal is een zwembad aangelegd dat voor alle bewoners toegankelijk is.

Drie zwemplekken in de Grift bij Rhenen

In de Grift kon op een drietal plaatsen fijn worden gezwommen. Zo'n 200 meter ten zuiden van de Kruiponder, de plaats waar het Nieuwe Kanaal op de Grift uitkomt, was Het Stek vooral bij inwoners van Wageningen in trek. De naam refereert aan het hout van een in de nabijheid staand wilgenbosje. Wilgenhout werd namelijk ook wel stekhout genoemd. De plek was via een pad over de oude Eemdijk te bereiken. Waarom trok men juist daar naar toe om te zwemmen? De bodem bestaat net als bij het Trippie uit wit zand, terwijl de Grift bijna overal een modderige bodem heeft. Het is niet helemaal duidelijk of bij de zwemplekken een zandrug de Grift kruist of dat de zandige bodem door opwelling van water met

De plaats waar de Grift in de Rijn uitmondt werd vroeger het Grebsche Gat genoemd. Het eilandje is inmiddels verdwenen

zand vanuit de heuvelrug wordt veroorzaakt. Het Stek zal binnenkort via het doorgetrokken fietspad langs de Grift zijn te bereiken, maar is als zwemplek niet meer te herkennen.

De Kom of het Kommetje was na de oorlog ook een plaats waar de Rhenense jeugd zich op zomerse dagen graag ophield. De plek ligt halverwege de Grebbesluis en de monding van de Grift in de Rijn en is gemakkelijk te herkennen door een plaatselijke verbreding van de Grift. In de nabijheid was voor de oorlog een bomvrij gemaal voor inundatie van de Vallei in aanbouw maar helaas bij het uitbreken van de oorlog nog niet klaar. Nu wordt daar wel gevist maar niet meer gezwommen.

Het laatste is echter wel het geval bij de uitmonding van de Grift in de Rijn.

Deze plaats werd vroeger het "Grebsche Gat" genoemd. In 1942 liet de VVV via een gemeentelijk informatiefoldertje weten dat daar een zwembad in voorbereiding was. Het werk is niet uitgevoerd, omdat men in de laatste oorlogsjaren wel andere zorgen aan het hoofd kreeg. In de Griftmonding lag het enige eilandje van noemenswaardige grootte op Rhenens grondgebied dat echter in de laatste decennia is afgekald en tenslotte helemaal is verdwenen. Vlakbij was tot 1937 een halte van de tram met de naam de "Bedijkte Weg".

Direct na de oorlog zijn er vanaf het eilandje enige zwemwedstrijden richting Rhenen gehouden. Vanwege de vervuiling van het water is het er een tijd rustig geweest, maar in de laatste jaren zie je weer veel gezinnen met kinderen in en bij

het Grebsche Gat recreëren. Ondiep water, een strandje, een bank en grasveldje oefenen op warme dagen veel aantrekkingskracht uit op degenen die de voorkeur geven aan het zwemmen in de vrije natuur in plaats van in een overdekt zwembad.

Zwemplekken in en bij de Rijn

Natuurlijk kan overal in de Rijn worden gezwommen. Je kunt als geoefende zwemmer immers vanaf elke krib in het water duiken. Toch trok men het meeste naar plaatsen waar gemakkelijk bereikbare strandjes aanwezig waren. In de uiterwaard voor de stad heeft een steenoven gestaan, die van 1829 tot circa 1910 in bedrijf is geweest. De bakstenen werden meestal door Rijnschepen vervoerd, waarvoor een aanlegplaats aanwezig was. Dit was ook de plek waar veel werd gezwommen. Maar ook daar zijn inwoners van Rhenen verdrongen, zoals in 1893 sigarenmaker Van den Berg en in 1955 Gijsbertus van Neerbos, die op de Kruidenfabriek werkte. Het was veiliger om in het nabijgelegen Kleigat te zwemmen, dat ontstaan was door afgraving van de klei uit de uiterwaard voor de baksteenproductie. De laagte liep bij hoog water onder. Dan kon er 's winters worden geschaatst en 's zomers gezwommen, het meeste door jongens die dat zonder toestemming van hun ouders en daarom ook meestal zonder zwembroek deden.

In het Kleigat, een laagte in de uiterwaard ontstaan door afgraving van klei voor de steenoven, werd ook wel gezwommen

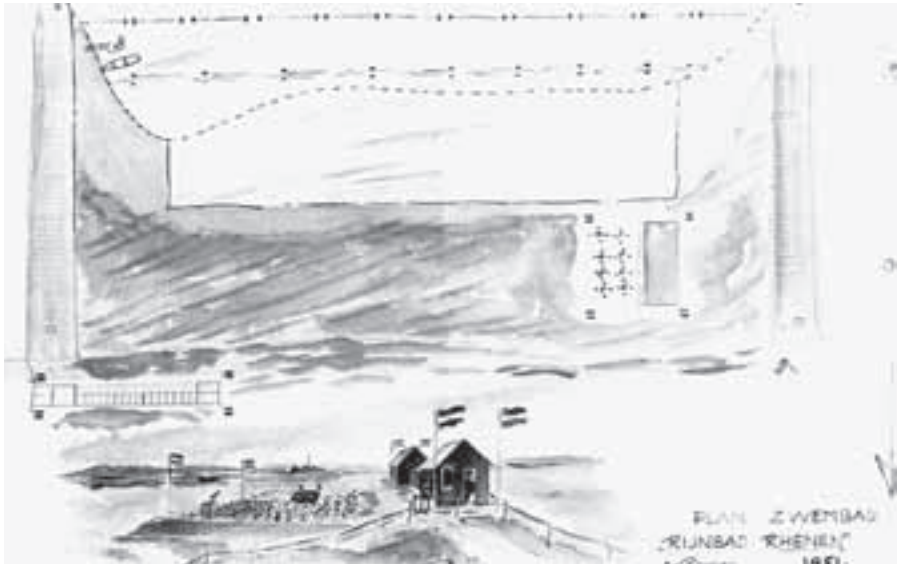
Als ze er al een hadden dan kregen ze die niet mee, dus doken ze dan maar poedelnaakt het water in. Net voor het Kalkoentje was ook een zwemplek in de Rijn waar gezinnen graag verpozing zochten. Het was in de jaren vijftig en zestig een gezond alternatief voor het tegelijkertijd ontstane bermttoerisme.

Maar de populairste zwemplek was toch wel “De Derde Krib”, waar de jeugd van Rhenen met name direct na de oorlog vaak samenkwam. Gymleraar Eef van Asselt is er zelfs officieel gestart met het geven van zwemles aan leerlingen van de MULO. Met stokken en touw werd een stuk zwemwater afgezet waarbinnen “veilig” kon worden geoefend. Het schoolzwemmen was een door de Duitsers in de oorlog ingevoerd instituut, weliswaar niet verplicht, maar veel scholen zagen er het nut van in en zochten, in de begintijd veelal tevergeefs, naar een zwemmogelijkheid voor hun leerlingen. In opdracht van de Grebbecommissie bracht ene mr. J.Cramer uit Assen in 1940 een lijvig advies uit over de wederopbouw van Rhenen en wat er zoal nodig was om voor de burgers het wonen en werken te verbeteren. Ook pleitte hij voor een zwembad in de Rijn, onder het motto dat “het maatschappelijk peil van een volk kan worden afgemeten naar de waterbeschaving”. De kosten ervan lagen volgens hem veel lager dan die van een kunstmatige zwemgelegenheid. Hij benadrukte dat dan schoolzwemmen kon plaatsvinden. Er werd toen al geopperd dat elke lagereschoolverlater het zwemdiploma A zou moeten hebben. Was je de zwemkunst machtig, dan opende dat een wereld van vertier dat kostelijk is beschreven in het zojuist verschenen Rhenense Dialectenboek. De vervuiling van het Rijnwater nam echter steeds ernstiger vormen aan. In 1941 en 1942 deden zich in enige aan de rivier gelegen plaatsen gevallen voor van wat men toen “modderkoorts” noemde. In plaats van rein werd de Rijn een open riool door lozing van afvalwater van fabrieken en steden en door schepen die verlopen olie in de rivier dumpten. De zalm en steur waren mede daardoor al lang uit de rivier

De familie Van der Tak uit Rhenen vermaakt zich in de jaren vijftig uitstekend op een strandje juist stroomopwaarts van het Kalkoentje (Coll. S. Verkaik- van der Tak)

verdwenen. Toch kwamen drie mannen uit Rhenen, te weten Jacques Baars (“Joppie-klets-boem”), Joop Bovenschen en O. van de Steeg, in 1951 met een plan op de proppen tot oprichting van een zwembad in de Rijn. Het voorzag in voor mannen en vrouwen gescheiden kleedruimtes, een strand, een van de rivier door lint afgescheiden bad en een duikplank. In de gemeenteraad werd het plan terecht weggestemd met als reden de verontreiniging van het Rijnwater. Men zag meer heil in een bad aan land voorzien van opgepompt schoon water.

In 1951 werd door drie inwoners een plan bij de gemeenteraad van Rhenen ingediend om een zwembad in de Rijn op te richten. De raad weigerde vanwege de vervuiling van de Rijn er de zegen aan te geven

Restaurant De Koningstafel was van opvallende architectuur, maar werd desondanks in de jaren tachtig gesloopt

Joop Baars, één der directieleden van Ouwehands Dierenpark en zijn vrouw Hennie, dochter van Cor Ouwehand, inspecteren de bouw van het bad (Coll. J. Baars)

Ondanks het feit dat het gemeentebestuur in 1962 ernstige waarschuwingen liet uitgaan met betrekking tot risico van het oplopen van ziekten of verdrinken, werd er daarna toch nog veel in de Rijn gezwommen. In 1964 was het goed mis. In veertien dagen tijd waren er twee verdrinkingsgevallen. De toch al sterk afgenomen belangstelling voor het zwemmen in de Rijn bereikte een voorlopig dieptepunt.

Het zwembad van Ouwehands Dierenpark

In 1919 kocht Cor Ouwehand een stuk grond op de Grebbeberg waar hij een hoenderpark en meelfabriek vestigde. Hij ging naast het inheemse pluimvee

Sjoerd de Vries en Ton van Dijk bij het nieuwe zwembad van Ouwehand (Coll. G. van Dijk)

steeds meer exotische dieren houden wat in 1932 uitmondde in de opening van zijn dierenpark. Dit had zoveel succes dat hij al in 1937 pogingen deed om naastliggende grond te kopen om het park te kunnen uitbreiden, maar de eigenaresse wilde van geen verkoop weten. Deze in Hilversum wonende mejuffrouw Pijnappel was een nazaat van Jan Pijnappel die getrouwd was met een erfgename van de burgemeesters- en domineesfamilie Menso die op de

De Nederlandse zwemploeg met geheel rechts de bekende Ada Kok (Coll. A. Ouwehand)

Joop Baars was voorzitter van de zwem- en poloclub De Forellen. We zien hem hier met een succesvol team uit de beginjaren bestaande uit v.l.n.r. Jan Ozinga, Sjors Jansen, Harry Vermeulen, Wim Brouwer, Eep Landman, André de Kruif, Piet de Zwarte, Dick Jansen en Ton van Dijk. André is ook badmeester in het zwembad van Ouwehand geweest (Coll. G. van Dijk)

Grebbeberg veel bezittingen had. In 1947 werd jhr. mr. L.H.N.F. Bosch ridder van Rosenthal burgemeester van Rhenen. Hij werd door de directie van Ouwehand op de hoogte gebracht van de lang gekoesterde wens om uitbreiding en ook werd hem de behoefte van de bevolking aan een zwembad kenbaar gemaakt. Hij wist een en ander met elkaar te combineren: in 1953 werd 6,5 ha grond onteigend en aan Ouwehand verkocht, maar de directie, die inmiddels bestond uit de zoon van Cor Ouwehand, Bram, en schoonzoon Joop Baars, moest wel met de voorwaarde instemmen dat er een modern zwembad zou komen vwaar inwoners van Rhenen voor de helft van de gebruikelijke toegangsprijs (voor het schoolzwemmen zelfs voor een kwart) ervan gebruik moesten kunnen maken. In 1955 werd met de bouw volgens ontwerp van de Nederlandse Heidemij begonnen door de Rhenense aannemer Bart de Kroon.

Een jaar later kwamen badrestaurant De Koningstafel en een 90 centimeter diep rechthoekig bad gereed. Het werd direct in gebruik genomen en het schoolzwemmen kon daar door Eef van Asselt en ook door de bekende Dof de Jong worden voortgezet. Dit was geen overbodige luxe: in 1965 kon 70 procent van de rekruten in Nederland niet zwemmen en er verdronken toen jaarlijks nog ongeveer zeshonderd mensen. Eef maakte zich later als examinator bij het diplomazwemmen verdienstelijk en ook met fitness-zwemprogramma's voor senioren was hij actief. Hierover schreef hij een boekje. Het apart gelegen wedstrijdbad met duikkolk kon in 1957 worden geopend door de echtgenote van de burgemeester (meisjesnaam M.H. den Tex; zij is inmiddels de 100 jaar gepasseerd) in het bijzijn van vele autoriteiten uit de Nederlandse zwemwereld. Sjoerd de Vries uit Hilversum kreeg de leiding in het bad. Hij was afkomstig uit Leeuwarden waar hij bij bondstrainer Henk Schoonhoven, de vader van Leo – op hem komen we nog op terug – zijn opleiding kreeg. Hij was getrouwd met de Hilversumse Annie Veldhuyzen, een succesrijke langere afstandswemster die aan de Olympische Spelen van 1952 in Helsinki heeft meegedaan. Zij kenden beiden ook Jan Stender van zwemclub De Robben uit Hilversum, die later als trainer van de KNZB met vooral zijn zwemsters vele successen behaalde. Sjoerd werd geassisteerd door de eerder genoemde Ton van Dijk uit Veenendaal die, toen de familie De Vries naar zwembad De Kromme Rijn in Utrecht vertrok, de leiding verkreeg wat hij tot de sluiting van het bad heeft behouden.

Vanaf het begin bruiste het van activiteiten. De zwem- en poloclub De Forellen werd opgericht, die onmiddellijk een zware taak voor de kiezen kreeg: het organiseren van de nationale zwemkampioenschappen. Rond het voor die tijd zeer moderne wedstrijdbad werden tribunes voor zo'n 2500 bezoekers opgetrokken. Het zwembad beschikte over een eigen pompinstallatie, met als consequentie dat het van grote diepte opgepompte water een temperatuur had die vooral in het

De damesploeg werd getraind door Annie de Vries-Veldhuyzen die links op de foto staat. Daarnaast v.l.n.r. Ria van de Pol, Ria ter Haar, Elma Ouwehand, Ankie Landman en Gerda van Manen. Zij zwom in 1962 met Thijs Bruis en Arnold Burlage (nu journalist bij dagblad de Telegraaf) de 30 kilometer in vervuild Rijnwater van Arnhem naar Rhenen. Zittend zien we v.l.n.r. Gerda Keyman, Fransje de Vries, Dicky van den Oosterkamp en Eva van Noort (Coll. G. van Dijk)

De toegang van het Lijsterbergbad onder de kleuterschool (Coll. L. Schoonhoven)

begin van het seizoen erg laag was, soms niet meer dan 11 graden. Daarom werd voor enige kampioenschappen een stoominstallatie gehuurd om het water tot acceptabele waarden te verwarmen.

Bij de kampioenschappen in 1957 zwom Ada den Haan een wereldrecord op de 200 meter schoolslag. En Leo Schoonhoven zwom zich als jongen van 16 jaar op de 100 meter vrije slag naar de vijfde plaats, hoewel hij beter was in het zwemmen over langere afstanden in open water. De uit Elst afkomstige bekende speaker Peter Knechtjens had soms moeite de dierengeluiden van Ouwehand te overstemmen. Begin jaren zestig volgden wedstrijden tegen West-Duitsland en Amerika, waaraan bekende zwemsters als Erica Terpstra en Ada Kok deelnamen. Deelnemers/sters werden om kosten te besparen bij Rhenense gezinnen ondergebracht. De Forellen behaalden onder het bezielende voorzitterschap van Joop Bovenschen en door training van Annie de Vries-Veldhuyzen en Ton van Dijk ook vele successen, zowel bij het wedstrijdzwemmen als bij waterpolo. Lid Piet de Zwarte werd gekozen in het Nationale Poloteam dat tijdens de Olympische Spelen in Montreal zelfs de derde plaats behaalde. Tot nu toe de enige Rhenenaar met een Olympische medaille.

Ook behaalde een andere in Rhenen opgegroeide poloër, Harry van der Meer, op hoog niveau veel successen onder andere bij de Italiaanse profclub Brescia. Hij liet zich tot Italiaan naturaliseren wat zijn club de gelegenheid gaf meer buitenlanders in het team op te nemen. Hij poogde in 2006 het Nederlanderschap terug te verkrijgen, maar net als voetballer Kalou is hem dat niet gelukt. In de media is aan zijn geval weinig aandacht besteed, hoewel Harry toch ook “goed” is voor ons nationale zevental. De Forellen telde op het hoogtepunt meer dan driehonderd leden. Ton van Dijk moest in 1980 om gezondheidsredenen zijn werkzaamheden stoppen, maar hij bleef nog wel bij het clubgebeuren betrokken. Hij trad vele jaren op als de “officiële” Sint Nicolaas in Rhenen. Jammer dat zo’n belangrijke Rhenense vereniging een vijftal jaren later failliet ging, omdat pogingen om de tering naar de nering te zetten faalden. In Ouwehand trainde men gratis en kon men zonder kosten vergaderen. Het salaris van een nieuw aangestelde trainer en de huur die men na sluiting van “Ouwehand” aan Het Gastland verschuldigd was, overstegen ruimschoots de inkomsten van contributie en gelden van sponsors. “Ouwehand” moest in 1979 na de opening van Het Gastland de poorten sluiten, tot leedwezen van veel inwoners van Rhenen. Zonder het gesubsidieerde schoolzwemmen van de gemeente was de exploitatie, die vanwege de korte seizoenen toch al moeilijk was, niet meer rendabel. Pogingen in voorgaande jaren van de directie om het bad aan de gemeente te verkopen liepen op niets uit, omdat men meer zag in een binnenbad waar het gehele jaar gebruik van gemaakt zou kunnen worden.

Leo Schoonhoven (links) met zijn toenmalige assistenten de badmeesters Hans de Jong en Anton Boudewijn (Coll. L. Schoonhoven)

Jaarlijks namen zo'n tweeduizend gezinnen een gecombineerd abonnement van dierenpark en zwembad. Wie herinnert zich niet de ruime bassins met grote zonneweide waar het gezellig toeven was? Nu is het zwembad deel van het dierenpark en zwemmen er de zeeleeuwen en zeehonden.

Het Lijsterbergbad

In 1966 werd binnenbad De Lijsterberg geopend. Oorspronkelijk was onder de daar gebouwde kleuterschool een fietsenstalling gepland, totdat iemand het idee kreeg er een zwembad te bouwen. Het bad van 15 bij 7 meter had een kunststof constructie, geen ramen en de ruimte en het water werden verwarmd door middel van aardgas. Daardoor was het energiezuinig en diende als voorbeeld voor andere baden, onder andere de voorloper van Het Valleibad in Veenendaal. Ton van Dijk was een van de badmeesters die er aan scholieren les gaf. De Forellen konden voortaan ook 's winters trainen. Ook werd een dames supporters- annex zwemclub opgericht, Door Oefening Sterk (DES), die nog steeds actief is, maar nu in Het Gastland.

In 1968 werd Leo Schoonhoven als beheerder aangenomen, Tijdens zijn sollicitatie kwam het voltallige college van de gemeente kijken om te checken of zijn manier van lesgeven in orde was. Leo heeft er ongeveer tien jaar ondergronds vertoefd. Opening van Het Gastland in 1978 betekende het einde van het Lijsterbergbad.

Het meertje van Kwintelooijen, gefotografeerd in 1990 (Coll. B. Arissen)

Het Gastland

Op Koninginnedag 1974 werd door diverse sportverenigingen en de brandweer van Rhenen actie gevoerd om geld bij elkaar te krijgen voor de bouw van een sporthal met zwembad, waaraan een steeds grotere behoefte was. Men wilde onafhankelijk van weersinvloeden kunnen sporten en zwemmen. Het Lijsterbergbad was te klein om recreanten voldoende gelegenheid te bieden om er hun liefhebberij uit te oefenen en het was volstrekt ongeschikt voor de wedstrijdsport. Het doel was een ton (guldens) maar de in één dag verzamelde 70.000 gulden was voor het gemeentebe-stuur voldoende aanleiding om de zaken serieus en snel aan te pakken. De sporthal kwam al in 1976 gereed en twee jaar later mocht burgemeester Bijleveld het bad openen. Leo Schoonhoven werd als bedrijfsleider aangesteld, voor het bad geassisteerd door Hans de Jong en Anton Boudewijn, die afkomstig was uit Tiel.

Leo heeft de reddingsbrigade opgericht die nu uit zo'n negentig leden bestaat. Ook organiseerde hij de Avondvierdaagse en de Koninginnefeesten. Toen hij in 1981 met pensioen ging, nam de uit Velsen afkomstige Jos Hodde, al in 1981 hier als zwemleraar begonnen, de leiding van Het Gastland over. Circa zeshonderd scholieren krijgen er elke week les om hun zwemdiploma's te behalen. De duikvereniging Silent World (vijftig leden) oefent er regelmatig, evenals zwemclub De Blauwe Schuur die vanuit Amerongen moest uitwijken toen ook daar het zwembad werd gesloten. De temperatuur van het water is naar tropische waarden opgeschroefd om aan de wens van het publiek te voldoen, namelijk 28 graden voor het grote en

Recreatie aan de oevers van de Rijn. In de toekomst met badinrichting?

voor het kleine bad zelfs 32 graden. Er is sprake van dat deze club, met momenteel honderd leden, de statuten gaat veranderen om er een Rhenense vereniging van te maken. De exploitatie van Het Gastland is geprivatiseerd en in handen van de organisatie Sport & Leisure, die het geheel met subsidie van de gemeente runt. Aan de goede accommodatie die Het Gastland biedt ontbreekt een zonneweide; velen willen bij mooi weer toch ook buiten kunnen verblijven. In Rhenen is nog geen echt goede gelegenheid om te zwemmen en te zonnebaden. Wel werd er clandestien van op het oog mooi zwemwater gebruik gemaakt en is er een plan voor een recreatieplas ontwikkeld, zoals u hierna kunt lezen.

Zwemmen in de natuur bij Rhenen

Al voor de oorlog werd bij Kwinteloijen zand voor huizenbouw en wegeaanleg uit de heuvelrug weggehaald. In de jaren zestig ontstond de indrukwekkende afgraving, die zo diep werd dat er een meertje werd gevormd dat snel door zwemlustigen werd ontdekt. De gemeente plaatste waarschuwingsborden omdat de bodem van het meer op diverse plaatsen uit drijfzand bestond. Toen er een jongetje verdronk, werden er verbodsborden en borden met teksten die gewaagden van de

ziekte van Weil geplaatst, maar ook dat hielp niet om de recreanten bij het meer weg te houden. Pas toen de in de nabijheid wonende Geurt van de Haar met een paar elders gevangen dode muskusratten tussen de zonnebaders doorliep, kreeg men de schrik te pakken en bleef men weg. Nu is het meer een beschermd natuurgebied en is de rugstreeppad er heer en meester.

De Leemkuil bevat zo op het oog ook best geschikt zwemwater, maar rottende boombladeren en een bodem van leem zijn daarvoor niet bevorderlijk. Padvindsters hebben wel pogingen gewaagd, maar de Leemkuil is meer een domein voor padden, kikkers en salamanders.

Bij de inmiddels gesloopte kalkzandsteenfabrieken van Leccius de Ridder en de Vogelenzang is door afgraving een forse waterplas ontstaan. Door gebruik van een zandzuiger is het water op plaatsen meer dan 15 meter diep. De plek is ideaal voor zonzonbidders en zwemmers; in het noorden en oosten is de oever met smal strand beschermd door de Grebbeberg en het water is kraakhelder. Jammer dat onder de velen die op de plas afkwamen er enigen waren die rommel achterlieten en zelfs vernielingen aanrichtten aan apparatuur van kalkzandsteenfabriek De Vogelenzang, die de plas in beheer had. Daarom werd een stevig hekwerk geplaatst maar dit en verboden toegangsborden weerhielden de brutaalsten er niet van om de plas op te zoeken. In het gaas geknipte gaten verschaften hen toegang en ze werden dan door velen gevolgd. Tot op heden wordt er een kat- en muisspel met de politie, die steekproefsgewijs controles uitvoert, gespeeld. De verwachting is dat, als er op de plaats van de steenfabrieken en de remise een nieuwe wijk wordt gebouwd, er ook voor het gebruik van de plas een definitieve oplossing zal komen. Op openstelling voor grootschalige recreatieve activiteiten hoeft men niet te rekenen; deze mogelijkheid wordt door de gemeente bij voorbaat uitgesloten.

In 1995 presenteerde de gemeente een plan om in de Palmerswaard onder andere een recreatieplas met vis- en zwemgelegenheid aan te leggen. Deze leken eerst succes te krijgen. Steenfabriek De Over-Betuwe had door afgraving van klei al voor forse gaten gezorgd, die zo op het oog zonder probleem tot een grote plas verenigd zouden kunnen worden. De middenstand van Rhenen zag dit en de aanleg van een grotere haven voor plezierboten wel zitten. Maar al gauw lieten de tegenstanders van zich horen. Een bos van masten van boten en veel autoblik op een nieuw aan te leggen parkeerplaats in de uiterwaard zou het mooie beeld van Rhenen vanuit het zuidwesten te zeer aantasten. Toen het Utrechts Landschap het gebied in handen kreeg, betekende dat het einde van het geharrewar van de voor- en tegenstanders. De bestemming is nu definitief aan de natuur voorbehouden. Het zwemmen in de kleigaten moet ten eerste worden afgeraden vanwege het voorkomen van drijfzand en giftig afval dat er gestort schijnt te zijn.

De plas in de zandafgraving van de Vogelenzang waar het heerlijk vertoeven was (Coll. B. Dorrestein)

Een schets van het plan Palmerswaard met jachthaven, visvijver en recreatieplas

Gelijkopgaand met het schoner worden van de Rijn zie je de recreatie aan de oevers van jaar tot jaar toenemen. Nu de rivier door boven- en benedenstroomsluizen is getemd, is het zwemmen er zondermeer veiliger geworden. Maar het water heeft nog niet de kwaliteit om als veroorzaker van medische problemen uitgesloten te kunnen worden. Deze kwaliteit wordt nog weinig gemeten, maar wel heeft bijvoorbeeld de gemeente Wageningen een ernstige waarschuwing voor mogelijke schadelijke bacteriën en virussen op haar website staan. Toch is de verwachting dat met het schoner worden van het water de zalm in de rivier zal terugkeren en dan zal de mens bijna zeker zonder problemen de vis kunnen volgen. Dan mag je aannemen dat, mede gestimuleerd door de warmere zomers, ook weer badinrichtingen aangelegd zullen worden, zoals deze vroeger op veel plaatsen aanwezig waren, maar wel van een modernere soort (denk aan de strandpaviljoens aan de Noordzee). Of wij dat nog zullen meemaken?

Bronnen

Diverse inv. nrs. uit de archieven van Rhenen, Wijk bij Duurstede en het Zwem-, Informatie- en Documentatiecentrum te Driebergen

Artikelen en berichten in de Amerongsche Courant, De Vallei en de Rhenensche Courant (periode 1878 tot heden)

Vele interviews, vooral met oud-leden van De Forellen

Jubileumnummer van het clubblad van De Forellen, 1981

Adriani Engels, M.J., *Zwemmen*, Amsterdam 10 juni 1960

Galjaard, J.M., *Pootje baden*, Utrecht 1966.

Notes

¹ OAR 563 Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, 1814-1851

Bijlage: Op dit kaartje zijn alle beschreven zwemplekken en zwembaden aangegeven..